

NORSK ETNOLOGISK GRANSKING

Emnenr. 12.

Fylke: Oppland

Tilleggsspørsmålnr.

Herad: Vardal

Emne: Gamal engkulturs Bygdelag: Vardal Lovedsokke

Oppskr. av: Johan Børstad Gard: Børstad

(adresse): Vardal, pr. Gjøvik G.nr. 22 Br.nr. 1

A. Merk av om oppskrifta er etter eiga røynsle. Ja

B. Eller om den er etter andre heimelsmenn: (ta også med alder, heimstad, yrke):

Efter min bestefor 1831-1918.

SVAR

1. Ordet „eng“ har vært svært lite brukt i daglig tale herover - og er det fraulleis. Ja jeg har merket meg at de gamle har prøvd å unngå dette ord. Det passer likesom ikke inn i deres terminologi.

De brukte ordet: „Jæll“ (riksm. „Jod“) Dette ord dekker „eng på dyrket mark“ og vi sier det slik idag også: „Jæll står fint“. Men hvis man mener avling både på dyrket og udyrket mark blir det: „Grasvoksten står fint“.

Hvis det derimot bare snakkes om avling på udyrket: „Villskatten står fint“. Om „villslätt“ kommer av slått i villmarks (uøydig mark) eller av de „vill“ blomster, tør jeg ikke ha noen formening om.

Ordet „att(er)legge“ brukes ikke her i denne form, men „tisåring“ eller „attilegg“. Og om gjerringen: „Såti“ (riksm.: så i) eller „legge att“.

11

Angående kvantiteten har det helt fra gamle dager vært snakket om "sebreislått". Det vil si, at når "breitjerringene" med sine river slo ut slåtteharenes grasvaler, dekket grasst hele slåttebeigen som et teppe. Da var det "sebreia", - og betegnet god jord og godt grasår: "Sebreijard" - "sebreiår".

Dialektordet her for gravsteng-
let gras er: "stratt", og er ikke sær-
lig eftertraktet som får. "Stratti
gras gir mye rat". (Rat - krubbe-
rat - det som kua ikke vilde ha og
som blev kastet ut om fjøsdørn)

Det fine strågress kaltes "fjunn-
tott". Det var en fellesbetegnelse
for det riktige smågras, men be-
tegnelsen var således sjelden riktig
botanisk sett, men all den stund
menigmann ikke greide å skjelne
de ofte temmelig like små gras-
arter fra hverandre, kalte de det
for fjunntott altsammen.

2. De gamle var flinke til å samle
i hús før til dyra og dyrkingejord
blev derfor så å si alltid avlauvet
før dyrkinga. Den almindelige
måte på dyrkingejord var å hügge
av lauvkranne 1-1½ m. fra marken
og "stette" stubbene d. v. s. slinne-
bærte dem helt til rota og så la
dem stå slik noen år til rota
marknet og stubben var lett å ta

opp. Dyrkingjordene var som regel gammel slåtteland og så kunde man fortsatt slå mellom stubbene, mens man ventet på at disse markene, samtidig som man hadde den fordel at en "skettet" stubbe ikke satte nye rotskudd. Dette gjaldt særlig ossa, for det var ingen ting de gamle slåttekarer var mer redd enn "ossatenongen"-rotskudd i slåttene.

Det løvrike som gikk an av brenne kalles her kvistved og blev brukt bare som sammved, for den var ypperlig kokingved, men egnet sig ikke til fyring.

Det avfall blev raket opp og brent. Kvisthængene kalles her "kvistkas".

At naturlig eng blev ryddet for stein har jeg aldrig hørt om.

3. Min bestefar - Johan Pärstad - 1831-1918 har fortalt mig litt om dette fra sine unge år. For å slippe å pinne grassmarka når den blev gammel og mosegrodd tok man ofte og sopte opp "fårmoa" og sådde ut over grassvullen og hjørte over med en trepinneharv efterpå. Man holdt dengang på med slåttarna ofte helt ut i september, fordi man begynte så seint med den. Det blev derfor en del modent frø av villkløver og misset vilke, som var gode fôrvekster. Endel

frø drysset derfor ut og blev liggende på låvegulvet når det var komt for Løy om våren. Sammen med annet rusk og rask av blomster og smuldrede blad kaltes dette for „færmo“ og blev sådd ut. Men samtidig sådde man også ut frøet av tallrike igressplanter. Jeg har hørt ham fortelle at han ofte trodde det blev sådd 10 ganger så mye igressfrø som kløver, men man hadde jo ikke maskiner som kunde sarte igressfrøet velk.

De sånlet også frø av hunde-
gress i åkerreiner, og sådde frøet.

Åker- og engvatning har for vært brukt adskillig. Hvor gammel denne vatninga er her i bygda, kan jeg ikke si. Men jeg hjermer i allfall at det særlig i 1840-50 årene var meget utbredt her. Etterat stortinget i 1848 hadde bevilget et bestemt beløp til utdanning av engvanningsmestre, blev vatning mer almindelig, især etterat engmester Nodsen virket i Vardal (1850). Det største anlegg var på Bråstadgården hvor man hadde Kastadtjernt som reservoar. Først tresket og malte man kornet med vatnet og siden ledet man det utover enga. Nettopp slik blev det gjort her på gården også. Siste ledningsgrøft nedlagt ca. 1910.

5

Langt tilbake i tida, da den dyrkede mark bare var en brokket av det samlede slakkeland, måtte man nødvendigvis også bruke gjødsel både på vall og villslett. Men efterat større arealer blev opdyrket på gårdene, fikk man bruke for gjødsel til åkeren, og overgjødsling av eng falt da helt bort. Fremføringer om jordbruken viser at det iallfall ikke er brukt slik gjødsling her i bygda efter 1860 uten i forbindelse med vatning.

Saimøkk, her kalt saimalli, var regnet som den mest næringsrike. Men saimallen plasert av under hakkingen og det var et meget sent arbeid å smuldre den med gres.

6 og 7. Akjeut.

8. Spa og greip er eldgamle redskaper og var vel slike i gamle dager som de er idag, bare med små forandringer i utstyr. Men ved siden av bruktes helt nye til første verdenskrig tretrøker til making i fjøs og stall, til horn m.m. Disse blev helst gjort av osp og somoftest forarbeidet av bonden selv. Men det var også her enkelte faste traun og målemakere (målestark traun) som samtidig gjorde røker. Forøvrig er det vel ingen red-

skaper hvor det er ~~skov~~ for-
andringer fra gammelt tid nå, som
nettop måkeredskaper og gres.

9. Beiting om våren blev brukt bare
som den rene nøstforanstakning,
når fôrknipa var særlig hard.

Helt til århundredeskiftet gikk
kua i utmarken, som oftest i tykke
grashegen og folgelig var dette
en meget næringsfattig skyggebeavn.
Og snien smeltet svært seint i de
kølvokste skoglier, grasst grovde
seint om våren og innefaringssta
var i almindelighet på grund her-
av 3 uker lengre enn nå, og fôr-
knipa derfor langt verre. Men det
gamle inngrøde syn - at der hvor
ljåen kunde gå, der sküide det
slås og græsset berges i hús for
vinteren.

Høstbeiting på voll og naturlig
eng derimot var og blir brukt
frandleis.

Det er vel på få områder det er
skjedd så store omveltninger, som
på beitebrukt område

11. Gjødsla efter høstharvingen
blir slått ut om våren, helst mens
den er rå, da den er vanskelig å
smælde hvis den er tørket av vår-
sola. For bruktes et langshaftet gres,
siden tierive, nå jerrive.

12. Her kjennes ikke annet enn at
kurene altid blev satt inn på gårdens

fjøs for mat, selv om veien til
skogen kunde være styg for dem.

13 — Ukjent her.

14 — " — "

15-16-17-18 " — "

19 Ordet "taje" er brukt overalt
her. Men det har ingenting med
ordet hve, slik som vi mener det
å bestille. En hve må være en inn-
legning iff. vårt språkbruk. Et taje
finnes så å si på hver gård og er
den plass i utmarka, hvor rekla
~~gluttes~~ og hvalke hjer og hester
ble ført om morgenen og hvalke
dyra vende tilbake om kvelden og
hvor de så stod til bøndene kom
å åpnet tajegranna. Dette taje
var derfor svært godt trakk og
derfor oftest uten grasvokst. I al-
mindelighet er åpen plass uten inn-
legning, med endel store trær
i utkanten, hvor dyra kunde stå
under i tivar. Disse graver kal-
tes tajegraver og stod glissent
slik at de vokste med lange, tykke
grener og ga god ly.

Flere familier her heter Taje-
vistnok fra Biri. Navnet tyder på
at heimene de stammer fra er bygg-
slet på et taje.